

แมงลักและแมงกะเซง

วงศ์ลamiaceae ไม้ล้มลุก

แมงลัก

ชื่ออื่น Hairy basil (1), Hoary basil (2), ก้อมก้อขาว (ภาคเหนือ), มังลัก (ภาคกลาง), อีตู (ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ) (ไทย) (2), Chy, Ci Prohae, Chi Kra Chi, Thoo Kay (กัมพูชา) (3) I Tou, Phak I Tou (ลาว) (3), Cien Thue, Cay Hat-Khong, Cay Ich Gioi, E Trang, Hung Que (เวียดนาม) (3)

ชื่อพจนานุกรม *Ocimum africanum* Lour. (3)

ชื่อพ้อง *Ocimum americanum* L.(2-4), *Ocimum basilicum* L. var. *citratum* Back (1,5), *Ocimum pilosum* Willd. (3), *Ocimum basilicum* L. var. *pilosum* (Willd.) Benth. (3), *Ocimum basilicum* L. var. *pilosum* (Willd.) AJ Paton (3), *Ocimum minimum sensu* Burm. f. (3), *Ocimum basilicum* L. var. *anisatum* Benth. (3), *Ocimum graveolens* A. Braum (3), *Ocimum x citriodorum* Vis. (3), *Ocimum petitianum* A. Rich. (3), *Ocimum menthaefolium sensu* Hochst ex Benth. (3), *Ocimum basilicum sensu* Hook. f. (3), *Ocimum basilicum sensu* Doan (3), *Ocimum basilicum sensu* Keng (3), *Ocimum basilicum sensu* Pushpangadan & Sobti (3), *Ocimum basilicum sensu* Paton. (3)

แมงลักเป็นไม้ล้มลุกชนิดพืชปีเดียว หรือหลายปีขนาดเล็ก สูง 10-30 ซม. มีกลิ่น ลำต้นกลมเป็นสี่เหลี่ยม ขนสั้น นุ่ม มีขนทาง และ หันลงยาวที่ข้อ ใบเดี่ยวเรียงตรงข้าม รูปรี รูปใบหอก รูปใบหอกแกมรูปไข่ หรือรูปขอบ ขนานแกมรูปไข่ กว้าง 0.5-2 ซม. ยาว 0.5-3.5 ซม. ปลายใบแหลม โคนใบรูปลิ้ม หรือรูปมน ขอบใบเรียบ หรือจักฟันเลื่อยแคบบ้าง มีต่อม แทรกขน ผิวด้านบนเกลี้ยง ผิวด้านล่างมีขน นุ่ม หรือมีขนทั้งสองด้าน มีขนยาวที่เส้นกลาง ใบ และเส้นแขนงใบ ก้านใบยาว 0.2-2 ซม. บางมีขนนุ่ม ซึ่งยาวกาง ข้อดอกโปร่งเป็น วงรอบได้ถึง 1 ซม.

แมงลัก *Ocimum africanum* Lour.

แกนมีขนนุ่มหนาแน่นหันลง ใบประดับรูปไข่ ยาวได้ถึง 0.5 ซม. ปลายใบแหลมถึงเรียวแหลม โคนใบสอบเรียว ขอบใบมีขนยาวห่าง มีต่อม แทรกขน ก้านดอกย่อยโค้งลง ยาว 0.1-0.25 ซม. สั้นกว่าวงกลีบเลี้ยงที่ติดผล มีขนนุ่มกาง ละเอียด วงกลีบเลี้ยงรูปประฆัง ยาว 0.15-0.25 ซม. กระจ่าง อยู่ในระยะออกดอกจะยาว 0.4 - 0.55 ซม. เมื่อติดผล กลีบปากหลังกลม หลอดดอกเป็นครีบบ ขยายออกเล็กน้อยและคงอยู่เป็นติ่งแหลมอ่อนที่ ปลาย กลีบปากหน้ามีสองแฉก รูปใบหอกหยัก แหลมยาวมากกว่ากลีบปากหลัง หยักแหลมข้าง รูปคล้ายสามเหลี่ยมกว้าง ปลายแหลม ขนาด เกือบเท่ากับกลีบปากหลัง คอหลอดดอกเปิด หลอด ดอกมีหรือไม่มีต่อมด้านนอก มีวงแหวน ของขนอุยหนาแน่นที่คอหลอดดอกและโคนกลีบ เกี้ยงด้านใน วงกลีบดอกสีขาวหรือสีม่วงอ่อน ยาว 0.4-0.55 ซม. แฉกเกี้ยง มีขนอุยด้านหลัง หลอดดอก มีหรือไม่มีต่อมด้านนอก กลีบปาก หน้ามีสองแฉก รูปขอบขนานกลาง กลีบและรูป ขอบขนานแกม รูปไข่กลับที่ขอบกลีบ กลีบปาก หลังรูปเรือ รูปขอบขนานหรือรูปขอบขนานแกม รูปไข่ที่ผิวด้านนอก หลอดดอกตรงและเกี้ยง ทั้งสองด้าน เกสรเพศผู้ ด้านหลังเกี้ยงถึงเกือบ โคน กลุ่มผลเปลือกแข็ง เมล็ดเดี่ยวสีดำ รูปขอบ ขนานแคบ ยาว 0.1-0.15 ซม. มีปุ่มเล็กน้อย มี เมื่อกเมื่อเปียก (3)

ตัวอย่างเปรียบเทียบ : พม่า กัมพูชา ลาว เวียดนาม และไทย

นิเวศวิทยา : พืชปลูก ออกดอก และติดผลตลอด ทั้งปี

การกระจายพันธุ์ : อาฟริกา เซตร้อน อเมริกา และเอเชีย

ประโยชน์ : ผลแมงลัก ซึ่งมัก เรียกว่า “เม็ดแมงลัก”

ใช้เป็นยาระบายชนิดเพิ่มกาก เนื่องจากเปลือกผล มีสารเมือก ซึ่งสามารถพองตัว ในน้ำได้ 45 เท่า เหมาะสำหรับผู้ที่ไม่ชอบกินอาหาร ที่มีกาก เช่น ผัก ผลไม้ ใช้ผลแมงลัก 1-2 ช้อนชา แช่น้ำ 1 แก้ว จนพองตัวเต็มที่ กินก่อนนอน ถ้าผลแมงลักพอง ตัวไม่เต็มที่จะทำให้ท้องอืด และอุจจาระแข็ง จาก การทดลองพบว่า แมงลักทำให้จำนวนครั้งในการ ถ่ายและปริมาณอุจจาระเพิ่มขึ้น รวมทั้งทำให้อุจจาระอ่อนตัวกว่าปกติ ใบสดและทั้งต้น มีน้ำมัน หอมระเหย ขับลม แก้อท้องอืดท้องเฟ้อ (1) ประเทศ กัมพูชาและไทยใช้ผลแมงลัก ซึ่งมีสารเมือกผสม ในผลิตภัณฑ์สบู่ หรืออาหารรสหวาน ใบสด นำมา ประกอบในจานอาหารที่สำคัญเสมอมา (3) ราก แก้มตานซาง ช่วยเจริญอาหาร แก้อพิษตานซาง ขับลม แก้อท้องขึ้นอืดเฟ้อในเด็ก สมานแผล ล้างแผลทุกชนิด ลำต้น แก้อูกเสียด ขับลมในลำไส้ แก้อพิษ ตานซาง แก้อท้องขึ้นอืดเฟ้อในเด็ก แก้ม ตานซาง ใบ แก้อไอ แก้อหวัด แก้อหลอดลมอักเสบ แก้อโรคผิวหนัง ขับเสมหะ ยาพอก แก้อกลาก แก้อเกลื้อน แก้อลม วิงเวียน แก้อท้องขึ้นอืดเฟ้อ ขับลม ในลำไส้ แก้อไอเรื้อรัง แก้อพิษตานซาง แก้อโรคลำไส้ พิกการ แก้อปวดศีรษะ แก้อปวดท้อง ขับผายลม รักษา โรคเกลื้อนหน้านม แก้ออาการเกร็งของหลอดลม ช่วยย่อย แก้อสะอึก หยอดหูแก้อปวด แก้อหูตึง ทำให้ ประจำเดือนเป็นปกติ ขับลม ขับเหงื่อ เป็นยา กระตุ้น แก้ออาเจียน ดอก แก้อลมตานซาง เมล็ด แก้อพิษตานซาง ขับลม แก้อท้องขึ้นอืดเฟ้อในเด็ก ขับปัสสาวะ แก้อลมตานซาง แก้อท้องผูก เป็นยา ระบาย สมานแผลล้างแผลทุกชนิด แก้อลงราก แก้อท้องเสีย แก้อร้อนใน แก้อโรคบิด เปลือกต้น สมานแผลล้างแผลทุกชนิด ทั้งห้า แก้อพิษตานซาง ผายลม ขับเหงื่อ แก้อไอ โรคเกี่ยวกับทางเดินอาหาร บรรเทาอาการปวดฟัน แก้อท้องขึ้นอืดเฟ้อในเด็ก แก้อลมตานซาง น้ำมัน แก้อปวดท้อง ขับผายลม แก้อท้องขึ้นอืดเฟ้อ แก้อไอ (5)

แมงกะแซง *Ocimum americanum* L.

แมงกะแซง

ชื่ออื่น แมงลักนา (เชียงใหม่) E Hoang (เวียดนาม)

ชื่อพฤกษศาสตร์ *Ocimum americanum* L. (3)

ชื่อพ้อง *Ocimum canum* Sims, *Ocimum stamineum* Sims, *Ocimum brachiatum* Blume, *Ocimum fluminense* Vell., *Ocimum hispidulum* Schumach. & Thonn., *Ocimum incanescens* Mart., *Ocimum dichotomum* Hochst. ex Benth., *Ocimum americanum* L. var. *americanum* (3)

ตัวอย่างเปรียบเทียบ : พม่า เวียดนามและไทย

นิเวศวิทยา : พืชปลูก ออกดอกและติดผลตลอดทั้งปี

การกระจายพันธุ์ : มาดากัสการ์ อาฟริกา อาราเบีย หิมาลัย อินเดีย ศรีลังกา จีน พม่า ไทย อินโดนีเซีย มาเลเซีย

ประโยชน์ : ใบใช้ไล่แมลง (3)

แมงกะแซงมีลักษณะคล้ายกับแมงลักมาก แต่มีลักษณะบางประการต่างกัน แมงลักมีลักษณะคล้ายกับแมงกะแซง แตกต่างกันที่วงกลีบเลี้ยงติดทนและตรง ซึ่งมีขนาดยาวกว่าของแมงกะแซง และลำต้นมีปล้องยาวกว่า และอาจมีขนหั่นลง ดังแสดงในตารางต่อไปนี้

ตารางเปรียบเทียบแมงลักและแมงกะแซง

ลักษณะพืช	แมงลัก	แมงกะแซง
วงกลีบเลี้ยงติดทน (มม.)	4 - 5.5	2 - 3
ขนาดปล้องที่ลำต้น	ยาว	สั้น
ขนหั่นลง	ยาว/กาง	สั้น/แนบแน่น

เอกสารอ้างอิง

1. พร้อมจิต ตรีวัฒน์ รุ่งระวี เต็มศิริฤกษ์กุล วงศ์สทิธย์ ฉั่วกุล และคณะ. สมุนไพรไทย. ใน: พร้อมจิต ตรีวัฒน์ รุ่งระวี เต็มศิริฤกษ์กุล วงศ์สทิธย์ ฉั่วกุล และคณะ บรรณาธิการ. สารานุกรมสมุนไพร เล่ม 1. กรุงเทพมหานคร, อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2543. 220 หน้า.
2. Samitinand T. Thai Plant Name. Bangkok: The Forest Herbarium, Royal Department, 2001:810 pp.
3. Suddee S, Paton A, Parnell JAN. Taxonomic Revision of tribe Ocimeum Dumort. (Lamiaceae) in continental South East Asia III. Ociminae. Kew Bulletin 2005;60:3-75.
4. ชยันต์ พิเชียรสุนทร แม้นมาส ชวลิต วิเชียร จีรวงส์. คำอธิบายตำราพระโอสถพระนารายณ์. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2544: 777 หน้า.
5. นันทวัน บุญยะประภัศร อรณัฐ โชคชัยเจริญพร บรรณาธิการ. สมุนไพรไม้พุ่มบ้าน. กรุงเทพฯ: ประชาชน จำกัด, 2524: 823 หน้า.

